

Alkon rooli alkoholihistoriamme käännekohdissa

HEIKKI KOSKI

Väkijuomalain vuosikymmenet eli Waldenista Fagerholmiin: 1932–1968

Vuodesta 1919 voimassa ollut kieltolaki kumottiin joulukuun 29. ja 30. päivinä 1931 toteutetun kansanäänestyksen seurauksena. Äänioikeutetuista äänesti 44,4 prosenttia. Heistä 70,6 prosenttia oli kieltoain täydellisen kumoamisen kannalla. Vain 28 prosenttia äänestäneistä olisi halunnut kieltoain yhä jatkuvan. Loput 1,4 prosenttia kannatti vain mietojen alkoholijuomien vapauttamista. Vaikka äänestysprosentti jäi verraten matalaksi, johtopäätös oli selvä: kielto-
laki oli kumottava.

Oy Alkoholiliike Ab:n yhtiöjärjestys hyväksyttiin jo helmikuussa 1932. Valtio merkitsi 28 998 silloisen 1 000 markan suuruisia osaketta. Oikeusministeri T.M. Kivimäki ja valtiovarainministeri Kyösti Järvinen merkitsivät kumpikin yhden osakkeen. Näin tarvittavat kolme osakasta oli löydetty. Pankinjohtaja Gustaf Waldenista tuli ensimmäinen toimitusjohtaja.

Ensimmäiset myymälät saatiin avattua 5. huhtikuuta 1932 kello 10. Kiitos siitä kuului ennen kaikkea eversti Paavo Talvelalle, joka siirtyi konkurssin partaalle joutuneen Suomi-Filmin apulaisjohtajan tehtävästä Alkoholiliikkeeseen. Talvelan vastuualueena Alkoholiliikkeen apulaisjohtajana oli juuri myyntiorganisaation perustaminen. Sen hän toteutti paljolti Ruotsin mallin mukaisesti.

Paavo Talvela ei viihtynyt Alkoholiliikkeessä kuitenkaan kovin pitkään, sillä hän lähti talosta ovet paukkuen kesällä 1937. Syynä oli se, että maalaisliittolainen, sosiaaliministerinäkin kahdesti toiminut Eemil Hynninen nimitettiin sosiaalijohtajaksi Alkoholiliikkeeseen. Kuten kokoomuslaisena kansanedustajaehdokkaana Satakun-

nassa vuonna 1936 ollut mutta valitsematta jäänyt Talvela epäili, Hynninen oli ajamassa hänen ohitseen Alkoholiliikkeen hierarkiassa. Hynnistä tulikin sittemmin Gustaf Waldenin jälkeen Alkoholiliikkeen toimitusjohtaja.

Vaikka Suomen lähettiläänä Tukholmassa toiminut J.K. Paasikivi oli houkutellut Talvelaa sinne sotilasasiamieheksi perustellen, että ”viinan myyntiä kykenee moni muukin hoitamaan”, Talvelaa ei hänen Lapuan liike -taustansa vuoksi nimitetty.

Vaikka kieltolaki oli kumottu, verraten tiukka väkijuomalaki säädetty ja Alkoholiliike aloittanut valvovan toimintansa, keskustelu alkoholin ympärillä ei laantunut. Tuore sosiaaliministeri K.-A. Fagerholm asetti vuonna 1938 komitean valmistelemaan väkijuomalain uudistusta. Laki uudistettiin kuitenkin vasta kolme vuosikymmentä myöhemmin, jolloin Fagerholm itse siirtyi eläkkeelle Alkoholiliikkeen pääjohtajan tehtävästä.

K.-A. Fagerholm oli nimitetty Alkoholiliikkeen johtajaksi SDP:n puheenjohtajanakin toimineen Kaarlo Harvalan jälkeen vuonna 1942, kesken jatkosodan ja sosiaaliministerikautensa. Hän jatkoi samalla poliittista uraansa. Pääministeri Urho Castrénin hallituksen hajottua Fagerholm kirjoitti päiväkirjaansa 18. marraskuuta 1944: ”Ei-
lisestä klo 11.30 lähtien olen ollut Alkon konttorissa ja siellä oli lämmintä, mukavaa ja rauhallista.”

Hynnisen kuoltua vuonna 1947 toimitusjohtajaksi nousi sodassa everstiksi kohonnut Toivo Veistaro, jääkäriupseeri, jonka Talvela oli kutsunut avukseen rakentamaan Alkoholiliikkeen myyntiorganisaatiota. Kun hallintoneuvosto päätti vuonna 1952 vastoin toimitusjohtajan kantaa vapauttaa väkevät viinit myymäläto-
distuksesta, Veistaro pikaistuksissaan pyysi eroa.

Hänen ilmeiseksi yllätykseksen hallintoneuvosto myönsi eron ja nimitti Fagerholmin toimitusjohtajaksi. Nimityksen tapahduttua Urho Kekkonen soitti Fagerholmille ja sanoi: ”Kai sinä sitten jätät eduskunnan.” Fagerholm vastasi: ”Heti kun sinä jätät Suomen Pankin.” Sen koommin Kekkonen ei Fagerholmin mukaan palannut asiaan.

Vuosi 1952 oli olympiavuosi, jonka arveltiin koettelevan suomalaista alkoholipolitiikkaa. Jotta ulkomaisista vieraista selviydyttäisiin ravintoloissa kunnialla, kehitettiin valmiiksi pullotetut long drink -juomat, joiden piti olla tilapäisratkaisu, mutta jotka yhä kuuluvat valikoimiin. Samoin oluen anniskeluun liittynyt ateriapakko poistettiin. Alkoholiliikkeen aikakauskirjassa esitettiin toivomus, että ”omat maanmiehemme, joiden väkijuomien käyttötavat usein ovat jättäneet toivomisen varaa, käyttäytyisivät niin, että ulkolaiset vieraamme saisivat maastamme ja sen kansasta edullisen käsityksen”.

K.-A. Fagerholm toimi Alkoholiliikkeen pääjohtajana eläkkeelle siirtymiseensä eli vuoden 1968 loppuun. Samanaikaisesti hän oli keskeisesti mukana politiikassa, useaan otteeseen eduskunnan puhemiehenä, kolme kertaa pääministerinä ja vuoden 1956 presidentinvaaleissa ehdokkaana, joka tuli miltei valituksi. Pääministerikautensa Fagerholm ei hoitanut pääjohtajan tehtäviä, mutta muulloin hän yhdisti molemmat roolinsa: eduskunnan puhemies oli vapaa valiokuntatyöstä ja pääjohtajan tehtäviä taas helpotti varmasti se, että hänellä oli hallinnassaan sen ajan parhaat yhteydenpitoverkostot.

Se, miten pääministerin sihteerinä yöpakkashallituksen aikana toiminut Ahti M. Salonen kuvasi Alkoholiliikkeen pääjohtajan tehtävän, ei sentään ihan riittänyt: ”Ei se nyt niin ihmeellinen homma ole. Jos kuulee, että jossakin on kilpailua, soittaa vain poliisille.”

Kieltolain jälkeisessä Suomessa Alkoholiliikkeen roolia ja sen toteuttamaa väkijuomalainsäädännön käytännön soveltamista ei juuri asetettu kyseenalaiseksi. Sota-ajan poikkeusolosuhteiden ja jälleenrakennuskauden aikana ihmisillä oli yllin kyllin muutakin pohdittavaa kuin alkoholien käyttörajoitukset. Myöhemmin 1950-luvun loppupuolella ja 1960-luvulla Alkoholiliikkeen taholta myöritäitiin uudistusvaatimuksia, osallistuttiin keskeisesti komiteavalmisteluun ja oltiin ikään kuin samalla puolella ”vapauttajien” kanssa. Keskioluen myynnin salliminen elintarvike-

liikkeissä ei ollut suoranaisesti Alkoholiliikkeen taloudellisten intressien mukaista, sehän siirsi yhden tuoteryhmän käytännöllisesti katsoen kokonaan alkoholimyymälöiden ulkopuolelle, vaikkakin se samalla helpotti myymälöiden tilajärjestelyjä. Alkoholiliikkeen myymälöiden perustaminen maaseudulle ja ravintola-anniskelun laajentaminen kaupunkien ulkopuolella olivat myös Alkoholiliikkeen välittömässä intressissä.

”Vihdoinkin”, otsikoi pääjohtaja K.-A. Fagerholm Alkoholipolitiikka-lehden (3/1968) pääkirjoituksensa eduskunnan hyväksyttyä uudet alkoholi- ja keskiolutlait.

Sitä Kuusta kuuleminen: 1969–1975

Vuoden 1969 alusta tuli voimaan uusi alkoholi-laki. Keskiolut pääsi elintarvikemyymälöiden valikoimiin. Alkoholiliike oli lyhentynyt Alkoksi, jonka myymälöitä saatettiin nyt perustaa myös maaseudulle. K.-A. Fagerholm jäi eläkkeelle, ja häntä seurasi Alkon pääjohtajana Manne Nurmi. Nurmian aika jäi kuitenkin lyhyeksi, sillä hänkin oli jo eläkeiässä ja oli itse asiassa suunnitellut jäävänsä eläkkeelle samaan aikaan Fagerholmin kanssa. 1940-luvulla Alkoholiliikkeeseen tullut Pekka Kuusi oli pätevoitynyt väkijuomatutkimuksen ja *60-luvun sosiaalipolitiikan* kirjoittajana ja olisi ollut luonnollinen seuraaja Fagerholmille, mutta hänen toimintansa SDP:n kansanedustajana ja poliittiset ambitionsa aiheuttivat vastustusta.

Vuonna 1972 oli kuitenkin Pekka Kuusen vuoro. Ei hänen valintansa silloinkaan mutkaton ollut, vaikka kansanedustaja- ja lyhyt sosiaaliministerikausi olivatkin ohitse. Teollisuusjohtaja Heikki Suomalainen oli kova kiistakumppani, joka ei lämmennyt ajatukselle Kuusesta pääjohtajana, vaan etsi mielellään muita ratkaisuja.

Martti Häikiö syyttää *Alkon historiassa* (2007) Pekka Kuusta keskioluen vapauttamisesta: ”...hän ajamiensa lakimuutosten tuloksena oli Suomen uudemman sosiaalishistorian suurin katastrofi.” Tilanne ei kuitenkaan ollut näin yksioikoinen. Kansanedustajana ja Alkoholiliikkeen johtajana Pekka Kuusi vaikutti, kuten muukin Alkoholiliikkeen johto, uuden alkoholilainsäädännön syntymiseen, mutta Alkoholiliikettä tai Kuusta ei voi syyttää 1960-luvun lopun ilmapiiiristä, joka oli ratkaiseva taustatekijä keskioluen siirtämiselle elintarvikeliikkeisiin.

Sen sijaan Alko syylistyi ennusteissaan kahteen vakavaan virheeseen. Ensinnäkin se arvioi keskioluen vaikutuksen alkoholin kulutukseen väärin olettaessaan, ettei kulutuksen kokonaiskasvu tulisi olemaan merkittävä, koska keskiolut korvaisi muita juomia, erityisesti väkeviä. Todellisuudessa keskioluen kulutuksen kasvu tuli muun kulutuksen lisäksi, joten alkoholin kulutus kohosi kokonaan uudelle tasolle. Kun alkoholijuomien hinnat eivät seuranneet muuta hintakehitystä, kasvu jatkui 1970-luvun puoleen väliin saakka.

Toisen arviointivirheen Alkon johto teki 1970-luvun alussa, kun se uusien alkoholin kulutusennusteidensa kannustamana päätti rakentaa Porkkalankadun keskusvaraston pullotuslinjoinen. Kyseessä oli mittava investointi, joka valmistui vuosikymmenen puolivälissä, jolloin alkoholin kulutuksen kasvu pysähtyi rajujen hinnankorotusten ja tiukkenevan alkoholipolitiikan tuloksena. Vaikka sitä ei tunnustettu, investointi oli iso virhe: tilanteesta olisi selviydytty huomattavasti halvemmin investointiratkaisuin.

Alkoholin kulutus kaksinkertaistui vuodesta 1968 vuoteen 1974. Inflaatio eteni kaksinumeroisin luvuin, mutta valtioneuvosto ei hintasäännöstelypyrkimyksistään johtuen sallinut alkoholijuomien hintojen kohota läheskään samassa tahdissa. Ei vaikka raittiusmies Nestori Kaasalainen Alkosta käsin yritti pontevasti saada puoluetovereidensa valtiovarainministeri Johannes Virolaisen ja sosiaali- ja terveysministeri Pentti Pekkarisen, raittiusmiehiä hekin, tuen hinnankorotuksille. Alkoholijuomat pysyivät ”alennusmyynnissä”.

Muistan Pekka Kuusen pääjohtajakautta kuvatun joskus pikkujoulutunnelmissa: ”Alkossa on ainainen joulu: hyllyt täynnä viinaa ja Kuusi nurkassa.” Mutta ei Kuusi missään nurkassa ollut, vaan pyrki hänelle ominaiseen tapaan ohjaamaan alkoholipoliittista keskustelua, vaikka hänen kiinnostuksen kohteensa olivat osin jo Alkon ulkopuolella, muun muassa poliittisissa kaavailuissa ja kirjoitustöissä. Alkon hintapolitiikka tosin törmäsi valtio-omistajan kantaan, mutta muuten Alkon rooli alkoholiasioiden hoidossa oli yhä keskeinen, eikä monopolin asemaa myyjien vuoden 1972 lakosta huolimatta asetettu vakavasti kyseenalaiseksi.

Vastavaikutuksen aika: 1975–1985

Vuoden 1975 alusta Alko sai vihdoin luvan 21,5 prosentin hinnankorotukseen. Kesällä 1975 tuli vielä toinen hinnankorotus, 12,6 prosenttia. Se yllätti jopa iltapäivälehdet, jotka tällä kertaa eivät ehtineet saada hamstraajia liikkeelle. Muistan hyvin tämän hinnankorotuksen käsittelyn Keijo Liinamaan virkamieshallituksen iltakoulussa. Olin silloin vielä virkavapaana Porin kaupunginjohtajan tehtävästä, vaikka minut olikin nimitetty johtajaksi Alkoon. Alkoholijuomien hinnankorotukset eivät kuuluneet sisäasiainministerin toimialaan, mutta kannatin lojaalisti tulevan työnantajani toivomusta.

Näihin kahteen hinnankorotukseen päättyi alkoholijuomien ”alennusmyynti”. Sillä oli selkeä seurausvaikutus: alkoholin kulutus laski ensimmäisen kerran sitten vuoden 1958.

Näin vuodesta 1975 muodostui yksi alkoholihistoriamme käännekohtista. Rajujen hinnankorotusten ohella siihen vaikutti yleisessä ilmapiiressä tapahtunut muutos. Alkoholista aiheutuneet haitat seurasivat kulutusta ja alkoivat olla jokaisen nähtävissä. Ilmapiiiri kiristyi. Keskiolutta vaadittiin vedettäväksi takaisin Alkoon, alkoholipoliittikkaa haluttiin muutenkin tiukentaa. Parlamentaarinen alkoholikomitea ehdotti oluiden laimentamista. Alkoholijuomien mainontakielto, Alkon myymälöiden lauantaisulkemiskokeilu ja tiukka linja uusien Alkon myymälöiden perustamiseen ja ravintoloiden anniskeluoikeuksiin olivat niitä alkoholipoliittisia keinoja, joiden avulla haluttiin hillitä alkoholin kulutusta.

Kun tulin Pekka Kuusen siirryttyä eläkkeelle Alkon pääjohtajaksi elokuun alusta 1982, suurin vastavaikutus oli jo ohi. Alkoholiasenteet olivat lieventymässä. Tiukka linja, jolla oli jarrutettu kulutuksen kasvua, oli tuottanut tulosta. Muistan pohtineeni, mihin suuntaan kehitys kääntyisi. Pidin tilannetta herkkänä: jos jatkettaisiin kovin tiukkaa linjaa, eräänlaista ”pysähtyneisyyden kautta” alkoholiasioissa, seurauksena saattaisivat olla muun muassa voimistuvat vaatimukset viinin saamisesta elintarvikeliikkeisiin. Jos taas ryhdyttäisiin voimakkaasti väljentämään alkoholipoliittikkaa, alkoholin kulutuksen kasvusta ja sitä seuraavasta alkoholihaittojen lisääntymisestä aiheutuva vastavaikutus voisi jälleen olla kulman takana.

Alkon asema alkoholipolitiikan toteuttajana oli tuolloin sillä tavoin vahva, että puolet kansasta oli harjoitetun alkoholipoliittisen linjan takana, kun taas toinen puoli jakautui niihin, jotka olivat valmiita poistamaan rajoituksia, halusivat siis vapaampaa alkoholipolitiikkaa, ja niihin, jotka olivat halukkaita edelleen tiukentamaan rajoituksia. Tuntui sopivalta pitää matalaa profiilia: kun piti päänsä alhaalla, vapauttajat ja tiukentajat tulivat toisiaan. Mutta loputtomiin ei näin voinut jatkua. Alkon oli jälleen aktivoiduttava.

Tämän ajattelun tuloksena syntyi linja, jota toistin oman pääjohtajakauteni loppuun saakka: maltillisesti pienin askelin, mutta määrätietoisesti väljempään ja vapaampaan suuntaan.

Kohti länttä ja Eurooppaa: 1985–1994

Seuraava merkittävä käänne alkoholihistoriasamme ajoittui 1980-luvun puoliväliin. Silloin alettiin reippaasti laajentaa viinivalikoimaa ja vähitellen – MTK:n otteen hellittäessä – myös ulkomaisten oluiden valikoimaa. Myymälöitä ryhdyttiin muuttamaan valintamyymälöiksi, kun kokeilujen avulla oli saatu varmuus siitä, että valintamyymälät monipuolistavat ja miedontavat kulutusrakennetta eivätkä aiheuta olennaista kulutuksen lisäystä. Ravintoloita koskevia määräyksiä kevennettiin, turhaa byrokratiaa karsittiin ja ”eurooppalaiselle” kahvilakulttuurille luotiin edellytyksiä.

Parlamentaarinen alkoholikomitea ei ollut saanut vuonna 1978 tekemilleen esityksille oluen laimentamisesta riittävää tukea. Keskioluen merkittävästä saatavuuden parantumisesta huolimatta vahva A-olut säilyi, kuten Klaus Mäkelä sitä kuvasi, ”suomalaisten juhlujuomana”. Siksi Alkossa päädyttiin siihen, että jos suomalaiset saataisiin siirtymään A-oluesta keskioluen, alkoholin kokonaiskulutus alenisi ja kulutusrakenne mietonisi. Ravintoloissa ei juuri keskiolutta juotu, vaan niissä nautittu olut oli lähes yksinomaan vahvempaa A-olutta. Siirtymä onnistui 1980- ja 1990-lukujen taitteessa toisaalta keskiolutta A-oluen kustannuksella suosineiden hinta- ja anniskelukorvausratkaisujen avulla, toisaalta taas rummuttamalla julkisuudessa, että keskiolut oli itse asiassa sitä olutta, mitä muualla Euroopassa, varsinaisissa olutmaissa, yleisesti juotiin.

Toisenkin laimennustoimenpiteen avulla vaikutettiin vähän alkoholin kulutukseen. Suosi-

tun Dry Vodkan alkoholipitoisuus pudotettiin 45 prosentista 40 prosenttiin vuonna 1988. Tässäkin tapauksessa perusteluna oli votkien yleinen kansainvälinen väkevyysprosentti 40. Vinoilua tämäkin toimenpide mediassa aiheutti.

Paitsi keskiolutta myös mietoja viinejä suositettiin 1980-luvun lopun ja 1990-luvun alun veroja hintaratkaisuihin. Vaikka kolmen vuosikymmenen takaisella viinikampanjalla ei voitu osoittaa olleen oleellisia vaikutuksia, Alkossa ajateltiin, että kulutusrakenteen mietonemiseen viinejä suosimalla olisi senhetkisessä ajassa ja ilmapiiressä parempia edellytyksiä. Yhä taustalla oli ajatus, että vaikka siirtyminen miedompaan suuntaan ei vähentäisikään terveydellisiä haittoja, poliisin ja poliklinikoiden työtä se helpottaisi.

Vaikka hinnankorotusten suuruuteen ja ajan-kohtaan tarvittiin yhä valtiovarainministeriön ja sosiaali- ja terveysministeriön lupa, hinnankorotusten rakenne oli Alkon omassa päätösvallassa. Se antoi mahdollisuuden ohjata kulutusrakennetta miedompaan suuntaan. Tällä linjalla oli toinenkin syy: se tuki Alkon uutta palveluhenkisyyttä.

Mediaa seuratessa näytti ajoittain siltä, että vapaammat alkoholiolot olivat yksi pääperusteista, kun kansalaiset miettivät, miksi EU:hun kannattaa liittyä. Alkoholiasioilla oli kuitenkin varsin marginaalinen merkitys itse neuvotteluissa. Suomessa vierailleet EU:n delegaatiot olivat kyllä kiinnostuneita siitä, miten Suomi perusteli alkoholimonopoliaan. Kun EU:n edustajat kävivät Alkon myymälöissä, kaksi asiaa herätti vieraisissa poikkeuksetta ihmetystä: valikoiman laajuus ja korkeat hinnat.

Alkon valtiksi tässä keskustelussa kohosikin juuri valikoima. EU:n delegaatioilta kysyttiin, missä EU-maissa löytää samasta kaupasta yhtä laajoja alkoholijuomien valikoimia kuin Suomessa ja Ruotsissa. Näissä valikoimissa esimerkiksi maailman kaikki merkitykselliset viinialueet olivat edustettuina. Sosiaali- ja terveyspoliittisten perusteiden ohella puhuttiin viinikulttuurista, jota Alkon laajan viinivalikoiman ja koko maan kattavan erikoismyymäläverkoston katsottiin parhaiten edistävän.

Kävin vuosina 1993–1994 useita keskusteluja vaikutusvaltaisen EU-parlamentaarikon Gary Titleyn kanssa, joka kuului Pohjoismaiden EU-hakemusten raportoijiin. Näissä keskusteluissa olivat usein mukana myös EU:n Suomen suurlähettiläs Eric Hayes ja Alkon johtaja Bertil Ros-

lin. Keskustelut avarsivat omaa näkemystäni siitä, mitä EU:n taholta pohjoismaisten alkoholi-monopoliin osalta oli odotettavissa. Vastaavasti arvelen Titleyn ymmärtäneen näiden keskustelujen tuloksena aiempaa paremmin Alkon tavoitteita. Se näkyi siinä, että Titleyn lausunto EU:n parlamentille oli Alkon kannanottojen mukainen.

Siitä huolimatta tulin näistä keskusteluista samoin kuin muista EU-yhteyksistäni siihen johtopäätökseen, että vähittäismyyntimonopolin purkaminen ja siirtyminen säädeltyyn tiukkaan lupajärjestelmään saattoi olla vain ajan kysymys. Tätä johtopäätöstä tukivat myös kotimaiset asenteet: suomalaisille EU-neuvottelijoille vähittäismyyntimonopolin säilyminen näytti ajoittain olevan vain marginaalikysymys, joka tiukan paikan tullen oltiin valmiita uhraamaan maatalouspolitiikan alttarille. Sitä paitsi 1990-luvun alkupuoliskolla peräti 40 prosenttia kansasta halusi väljentää alkoholipolitiikkaa, kun tiukentamisen kannalla oli enää noin 15 prosenttia.

Samalla kun olimme valmiit purkamaan Alkon muut monopolit, pidimme neuvotteluissa kuitenkin tiukasti kiinni sosiaali- ja terveyspoliittisin perustein vähittäismyyntimonopolista. Samanaikaisesti pyrittiin säilyttämään Alko-konserni koossa lukuunottamatta viranomais tehtäviä, joita – jotta Alkon rooli selkenisi – olin jo 1980-luvulla tarjonnut sosiaali- ja terveysministeriölle. Ajattelin, että jos kaikesta huolimatta vähittäismyyntimonopoli joka tapauksessa muuttaman vuoden kuluttua purettaisiin, ei hyvin toimivasta konsernista kannattaisi vapaaehtoisesti luopua.

Varauduttaessa ETA- ja EU-maailmaan pohjoismaisten alkoholimonopoliin yhteistyö osoitautui tärkeäksi. Alko oli siinä aloitteinen ja piti yllä tätä yhteistä varautumista. Mutta h-hetken lähestyessä tuli mutkia matkaan. Vuonna 1994 tapaamiset eivät enää olleet yhtä luottamuksellisia kuin aiemmin. Kirjoitin päiväkirjaani Tukholmassa Arlandan lentokentällä 10. tammikuuta 1994 pidetystä Systembolagetin, Vin & Spritin, Vinmonopoletin ja Alkon johdon neuvotteluista:

”Ruotsi, joka tähän asti on moittinut meitä liian vaapamielisestä suhtautumisesta, näyttää nyt jopa menneen innossaan meistä ohi, joskin ilmeisesti Ruotsissa vielä on edessä – kuten meilläkin – tiukka keskusteluvaihe valtiopäivillä, kun uusi alkoholilakiehdotus tämän vuoden aikana tulee siellä käsittelyyn. Jatkamme keskinäisiä keskustelujamme, jotta menettely olisi mahdollisimman yhtenäinen kaikissa kolmessa

Pohjoismaassa, joskaan täyteen yhtenäisyyteen ei näytä olevan mahdollisuuksia.”

Kun seuraavan kerran tapasimme Oslossa 14. maaliskuuta, olin varovaisen toiveikas: ”Pohjoismaisten monopolien yhteistyö on kuitenkin hyödyllistä, ja yhdessä tietenkin olemme vahvempia kuin erikseen.”

Hidastelu uuden alkoholilain säätämisessä oli kuitenkin muodostumassa ongelmaksi. ETA-järjestelyt olivat tulleet voimaan vuoden 1994 alussa, mutta sen edellyttämä lainsäädäntö ei ollut edennyt sosiaali- ja terveysministeriössä. Kerroin Alkon huolista, jotka liittyivät sekä siihen, ettei uutta alkoholilakiehdotusta ollut vielä saatu eduskunnan käsittelyyn, että eräisiin muutostarpeisiin ehdotuksessa, pääministeri Esko Aholle valtiopäivien avajaisten yhteydessä 8. helmikuuta 1994. Hän sanoi olevansa samalla kannalla kanssamme ja lupasi ottaa asian omaan hoitoonsa. Tämän jälkeen puhuin jälleen ministeri Toimi Kankaanniemen kanssa. Kirjasin päiväkirjaani tuntuneen siltä, ”että hänellä oli jotenkin virheellisesti välittynyt kuva siitä, mihin hallitus joulukuussa oli sitoutunut ja miten Ruotsin hallitus aikoi edetä”.

Alkon rooli siinä suuressa käännekohtassa, mitä ETA- ja EU-sopimus merkitsivät, oli huolehtia siitä, että suomalaisen alkoholipolitiikan jatkuvuus ja Alkon omat intressit tulivat riittävästi otetuiksi huomioon. Alkon monopolit vähittäismyyntimonopolia lukuunottamatta oli purettava hallitusti, myös tukkumyyntimonopoli, jonka purkaminen ei ollut ministeri Kankaanniemen mieleen. Alkoholilainsäädännön saattaminen nopeasti ajan tasalle oli uskottavuuskysymys, jonka hidastelemisessa vaarannettiin ensisijaisiksi katsottuja tavoitteita: vähittäismyyntimonopolin säilyttämistä ja tuontirajoitusten mahdollisimman pitkää siirtymäaikaa.

Yhteiskuntapolitiikka-lehdessä 1/2011 minun toivottiin joskus kertovan, miksi yllättäen erosin Alkon pääjohtajan tehtävästä vuonna 1994. Vaikka Alko yrityksenä oli hyvässä kunnossa ja alkoholipolitiikan toteuttajana vahva toimija, joka oli omalta osaltaan varautunut ETA- ja EU-kehitykseen, katsoin, että niin Alkon edessä olevien muutosten kuin omalta kannaltanikin oli perusteltua, että Alkon pääjohtaja vaihtuisi. Ajoitin vaihdoksen niin, että eroaisin pääjohtajan tehtävistä 1. syyskuuta 1994, jolloin EU-ratkaisut olisivat asiallisesti suoritettut ja jolloin arvelin myös uuden alkoholilainsäädännön olevan

valmiina. Koska oli tärkeää, että uusi johto eh-
tisi ajoissa valmistelemaan Alkon yritysstrategi-
aa uudessa tilanteessa, pyysin kirjeelläni jo 11.
marraskuuta 1993 eroa Alkon pääjohtajan teh-
tävästä syyskuun alusta 1994 lukien. Olin aika-
naan luvannut Pekka Kuuselle olla pääjohtaja-
na kymmenen vuotta; ETA- ja EU-valmistelujen
vuoksi toimikausi venyi kuitenkin kahdeksitoi-
ta vuodeksi. Eroni tuli kaikille täytenä yllätykse-
nä, ja hyvä niin.

Alkoholipolitiikan aika on ohi?: 1995–

1990-luvun lopulla Alko-konserni purettiin. Pe-
rillisiä olivat Alko Oy ja Altia Oyj. Hotellit ja
ravintolat myytiin, biotekniikkaa karsittiin, tut-
kimus ja alkoholitiedotus siirtyivät Stakesiin ja
Kansanterveyslaitokseen, nytemmin Terveyden
ja hyvinvoinnin laitokseen. Olen tyytyväinen, et-
tei minun tarvinnut olla hoitamassa tätä purka-
mista.

Tuloksena oli alkoholipoliittinen valtiyhtiö.
Alko-konserni oli ollut vahva vallankäyttäjä ja
vastuunkantaja, mutta nyt se oli siirretty sivuun
alkoholipolitiikasta ja pirstottu. Alkoholipoliti-
ikan aika näytti olevan ohi. Alkon aikana kan-
sainväliselle huipulle yltänyt alkoholitutkimus oli
epävarmalla perustalla. Ehkäpä ajateltiin, että nyt
olikin jonkin muun tutkimusalan vuoro saada ta-
loudellisin resurssein turvattu mahdollisuus kan-
sainväliseen läpimurtoon.

Alko Oy toimii yhä vähittäismyyntimonopo-
lina. Koska EU sallii vähittäismyyntimonopolin
sosiaali- ja terveystaloudellista syistä, Alkon on so-
vitettava yhteen sosiaalinen vastuu ja liiketalou-
den periaatteet. Jos Alko tinkii sosiaalisesta vas-
tuustaan, perusteita vähittäismyyntimonopolin
säilymiseen ei enää ole olemassa. Alkon myymä-
löiden kynnys on alentunut, mutta Alkon kei-
noina ovat yhä tiukka ikärajakontrolli sekä tiedo-
tuskampanjat. Kuten 2000-luvun poukkoilevat
hintaratkaisut ovat osoittaneet, Alkon rooli sii-
nä, miten kulutusta ja haittoja hillitään, on kui-
tenkin nykyisellään perin vähäinen.

Vuodesta 1968 alkaen on joka kahdeksas vuo-
si suoritettu laaja juomatapatutkimus. Pia Mä-
kelän, Heli Mustosen ja Christoffer Tigerstedtin
toimittamassa kirjassa *Suomi juo* (2010) todetaan
yhteenvedonomaaisesti kuuden juomatapatutki-
muskauden 1968–2008 tuloksena, että ”vuodes-
ta 1968 vuoteen 2008 raittius on vähentynyt ja

säännöllinen alkoholinkäyttö sekä alkoholin ko-
konaiskulutus ovat lisääntyneet dramaattisesti”.
Naisten kulutusosuus on kasvanut 12 prosentista
26 prosenttiin. Vaikka arkijuominenkin on li-
sääntynyt, juominen keskittyy yhä myöhäisiin il-
toihin, viikonloppuihin ja juhliin.

Meille luonteenomaista on, että alkoholista et-
sitään etupäässä humalaa, ei pelkästään mielihy-
vää. Sen tunnustamista kuitenkin vältellään. Ky-
selytutkimuksissa vastataan, että oma alkoholin-
käyttöni on hyvin kohtuullista, mutta naapuri
juo kyllä aika paljon.

Tutkijoiden mukaan voidaan puhua kosteasta
kansasta ja sallivasta alkoholikulttuurista.

Alkoholipolitiikan perinteiset keinot ovat ol-
leet hinnat, saatavuus ja valistus. Rajojen helppo
ylittäminen EU:ssa ja tiukkojen tuontirajoitus-
ten merkittävä väljentäminen ovat kuitenkin lie-
ventäneet hintapolitiikan vaikutusta. Valistus ei
näytä juurikaan virittävän muutoksiin alkoholin
käyttötavoissa. Parhaat edellytykset uskottavaan
alkoholihaitoista kertomiseen olisivat terveyden-
huoltohenkilöstöllä, mutta valistustehtävää hil-
litsee se, että tutkimustulokset osoittavat koh-
tuullisesta alkoholinkäytöstä olevan myös hyö-
tyä esimerkiksi sydän- ja verisuonisairauksien se-
kä vanhuusiän dementian osalta.

Suomi kokeili EU:n puheenjohtajanaan, oli-
siko mahdollista sopia EU-maissa alkoholijuo-
mien verotuksen nostamisesta, edes jonkinmoi-
sesta minimitasosta. Koska eräissä Etelä-Euroo-
pan maissa viiniä ei veroteta ollenkaan, oli help-
po arvata, ettei esitys johtaisi ainakaan sellaiseen
verotasoon, jolla olisi merkitystä Suomen ja mui-
den Pohjoismaiden sekä Brittein saarien kannal-
ta. Yritys raukesi, kuten odottaa sopikin.

Itse täällä on siis omat ratkaisut tehtävä. Kun
maaliskuun alussa 2004 väkevien juomien vero-
ja alennettiin Virosta suuntautuvan tuonnin pe-
lossa 44 prosenttia ja oluiden veroja 32 prosent-
tia (viinien verojakin alennettiin, mutta vain 10
prosenttia), tätä toimenpidettä voi pitää yhte-
nä tuoreimman alkoholihistoriamme omalaatui-
simmista käänteistä. Alkoholijuomien verotuk-
sen rakenne muuttui, eivätkä seuraukset jääneet
tulematta. Suomalainen on kautta aikojen osan-
nut laskea, mistä humalan saa halvimmalla ja no-
peimmin. Niinpä kohta jouduttiin jälleen korot-
tamaan hintoja, joskin huomattavasti vähemmän
kuin niitä alennettiin. Alkoholin kulutuskehityk-
sen kannalta tällainen poukkoilu on kaikkein tu-
hoisinta: ensin alennetaan hintoja rajusti, jolloin

alkoholin kulutus kasvaa reippaasti, sitten pelästytään seurausvaikutuksia ja korotetaan hintoja vähän kerrallaan, jolloin korotukset ovat sen verran vähäisiä, etteivät ne juuri kuluttajia hetkauta, vaan ne koetaan merkityksettömiksi verrattuna suoritettuun hintojen alentamiseen.

Olennaisinta alkoholijuomien verotuksen ja hintojen kannalta olisi saada Viro vakuuttuneeksi siitä, että alkoholiverotusta nostamalla valtio saisi helposti lisää tarvitsemiaan verotuloja.

Vaikka alkoholipolitiikan aika olisikin ohi, sosiaali- ja terveyspolitiikka on vahvasti tätä päivää. Jos siis todella halutaan alentaa alkoholin kulutusta ja vähentää alkoholista aiheutuvia haittoja, tarvitaan muutakin kuin alkoholiohjelmien laatimista. Puhtaasti byrokraattisin toimin ei juominen vähene.

Vaikuttavimmat keinot alkoholin kulutuksen ja haittojen hillitsemiseen löytyvät muualta kuin perinteisestä alkoholipolitiikasta. Silti: alkoholin kulutuksen alentamispyrkimykseen sopivat huonosti esimerkiksi oluen alennustarjoukset samoin kuin alkoholin mainonta. Tuoteinformaatiota sen sijaan tarvitaan, eikä sitä pidä rinnastaa mainontaan. Tiedotuskampanjassa alkoholinkäytön kohtuullistamiseksi terveydenhuollon henkilöstöllä ja työmarkkinajärjestöjen edustajilla voisi olla päärooli. Kuntien ja kansalaisjärjestöjen yhteistyöllä terveysliikunnan ja nuorten harrastusmahdollisuuksien parantamiseksi olisi laajempaa merkitystä kuin pelkästään alkoholipoliittista. Toimet nuorten syrjäytymisen estämiseksi ovat samalla parasta mahdollista alkoholipolitiikkaa.

THL julkaisee

Julkaisujen tilaukset

www.thl.fi/kirjakauppa

puhelimitse asiakaspalvelusta

puh 020 610 7190 arkisin klo 9–12

Marjatta Kekkonen

Kasvatuskumppanuus puheena

Varhaiskasvattajat, vanhemmat ja lapset päivähoidon diskursiivisilla näytämöillä

Tutkimuksessa eritellään, minkälaisia puhetapoja käyttäen varhaiskasvatuksen ammattilaiset rakentavat kasvatuskumppanuuden merkityksiä. Millä tavalla kasvattajat tulkitsevat kasvatuskumppanuutta kasvattajien, vanhempien ja lasten suhteina ja vuorovaikutuksena?

Kasvatuskumppanuudessa on kysymys paitsi varhaiskasvattajien ammatillisen identiteetin ja päivähoitoyksiköiden toimintapolitiikan muutoksesta, myös päivähoidon yhteiskunnallisesta tehtävästä, jonka tavoitteena on vahvistaa perheiden sosiaalista oikeutta varhaiskasvatuksen kasvatusosaamiseen.

Tutkimus 72/2012 233 s. 35 €

Päihdetilastollinen vuosikirja 2011 – Alkoholi ja huumeet

Statistisk årsbok om alkohol och narkotika 2011 —Yearbook of Alcohol and Drug Statistics 2011

Päihdetilastollinen vuosikirja sisältää keskeiset tiedot Suomen alkoholi- ja huumeoloista, päihteisiin liittyvistä sosiaalisista ja terveydellisistä haitoista ja päihdehuollosta. Kirjassa on tietoja myös alkoholijuomien tuotannon ja kaupan kehityksestä sekä alkoholielinkeinon ja alkoholimainonnan valvonnasta. Kirjan yleiskatsaus-osiossa esitetään alkoholi- ja huumeepolitiikan keskeisiä tavoitteita sekä niiden yhteyksiä kansainväliin alkoholi- ja huumeepoliittisiin sopimuksiin ja ohjelmiin.

SVT PTVK 2011 Sosiaaliturva 153 s. 40 €

thl.fi/kirjakauppa